

UO'K: 37.364.4

LOYIHAVIY TA'LIM - BO'LAJAK SOTSIOLGLARDA IJTIMOYIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING AMALIY-TEKNOLOGIK TIZIMI SIFATIDA**ПРОЕКТНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК ПРАКТИКО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СОЦИОЛОГОВ****PROJECT EDUCATION AS A PRACTICAL-TECHNOLOGICAL SYSTEM OF DEVELOPING SOCIAL COMPETENCE IN FUTURE SOCIOLOGISTS****Yulbarsova Xurshida Abdullajonovna**

Farg'ona davlat universiteti, sotsiologiya kafedrası v.b., dotsenti

Annotatsiya

Bo'lajak sotsiologning yetuk mutaxassis sifatidagi ijtimoiy kompetentligini rivojlantirish o'sib kelayotgan yoshlarni mehnat faoliyatlarida o'z o'rnini topishlariga, sifatli ta'lim olishlariga, shaxslararo ijtimoiy-madaniy muloqotlarini shakllantirishga yordam berishi kerak, biroq bunda eng muhimi – shaxsni talabga to'la javob beradigan darajada rivojlantirish va uning o'z imkoniyatlarini amalga oshirishi uchun zaruriy sharoitlarni yaratish dolzarb muammodir. Shu sababdan maqolada bo'lajak sotsiologda loyihaviy ta'lim asosida ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishning amaliy-tekhnologik tizimi tahlil qilingan.

Аннотация

Развитие социальной компетентности будущего социолога как опытного специалиста должно помочь молодежи найти свое место в трудовой деятельности, получить качественное образование, сформировать межличностный социальный и культурный диалог, но самое главное – сделать личность отзывчивой. Ее развитие на уровне и создание необходимых условий для реализации ее потенциала является актуальной задачей. По этой причине в статье анализируется практико-технологическая система формирования социальных компетенций будущего социолога на основе проектного образования.

Abstract

The development of the social competence of the future sociologist as a experienced specialist should help young people find their place in the workforce, receive a quality education, form interpersonal social and cultural dialogue, but most importantly, make the individual responsive. Its development at the level and creation of the necessary conditions for realizing its potential is an urgent task. For this reason, the article analyzes the practical and technological system for developing the social competencies of a future sociologist on the basis of project-based education.

Kalit so'zlar: loyihaviy ta'lim, ta'lim jarayoni, ijtimoiy kompetentlik, bo'lajak sotsiolog, kasbiy salohiyat, pedagogik tizim, muvofiqlik-tizimlilik, kreativlik, ijtimoiy muvofiqlik, raqobatbardoshlik, kichik guruhlarda ishlash, o'quv loyihasi.

Ключевые слова: проектное образование, образовательный процесс, социальная компетентность, будущий социолог, профессиональный потенциал, педагогическая система, совместимость-систематика, креативность, социальная совместимость, конкурентоспособность, работа в малых группах, образовательный проект.

Key words: project education, educational process, social competence, future sociologist, professional potential, pedagogical system, compatibility-systematics, creativity, social compatibility, competitiveness, work in small groups, educational project.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalarni samarali amalga oshirishda sotsiologik bilimlar muhim sanaladi. Bu ham bo'lajak sotsiologlarga o'z shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga erishishda ijtimoiy kompetentsiyalarni mukammal rivojlantirishini ta'minlovchi mexanizm hisoblanadi.

Ijtimoiy kompetentsiyani rivojlantirish muammosi Oliy ta'lim muassasalarida amalga oshirilayotgan zamonaviy ta'lim paradigmasining ustuvor yo'nalishlaridan biridir, chunki bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish bo'lajak mutaxassislar o'z qobiliyatlari va moyilliklarini qanday ro'yobga chiqarishlari, jamiyatga foydali bo'lish, o'zlari uchun qulay yashash sharoitlarini

yaratish ijtimoiy yetuklikka ega bo'lishlariga bog'liq. Demak kompetentlik insonga kasbiy salohiyatni shakllantirish va rivojlantirish bo'lajak mutaxassisning o'qishi, ilm olishi va tajribasi tufayli orttiriladi. Bunday kasbiy kompetentlikni shakllantirishdek sharafli va mashaqqatli vazifa aynan pedagoglar zimmasiga yuklatilgandir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Loyihaviy ta'lim texnologiyasi amerikalik pedagog, faylasuf va psixolog Djon Dyu (1859-1952) tomonidan qo'llanilgan bo'lib, u loyihaviy ta'limni "amaliy natija beradigan va butun jamiyat manfaatiga qaratilgan narsagina haqiqat va qimmatlidir"[3], deb ta'kidlagan.

Shuningdek, "loyihalash - bu yangi narsalarni yaratishga intilayotgan subyektning ijodiy salohiyatining ajoyib qo'llanilishi. Loyihalashda fan o'zini insonga harakatga chaqiruv sifatida ochib beradi"[1].

Loyihaviy ta'lim – bo'lajak sotsiologlarning mustaqil faoliyatini amalga oshiradigan asosiy nazariy bilimlarni o'zlashtirish uchun axborot tanaffuslari bilan murakkab tadqiqot loyihalarini amalga oshirishga asoslangan rivojlantiruvchi ta'lim turi hisoblanadi. Loyiha faoliyatining yakuniy mahsuloti sotsiologik tadqiqot loyihasidir - talabalar tomonidan mustaqil ravishda qabul qilinadi, har qanday jamiyatni isloh qilishda ta'limning kutilayotgan hissasi, ta'lim sohasini ustuvor yo'nalish sifatida belgilash, iqtisodiyot, siyosat, ijtimoiy-madaniy sohani rivojlantirishning yangi strategik yo'nalishlari, jamiyatning ochiqdigi, uning jadal axborotlashtirish va dinamikligini hisobga olgan holda kasbiy, moddiy, ijtimoiy, axloqiy, tadqiqot va hokazolarning batafsil yechimi, xarakteri tushuniladi. Loyiha ustida ishlash jarayonida bo'lajak sotsiologlar irodaviy fazilatlarini rivojlantiradilar, mavzuga oid, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan bilimlar ustida ishlaydilar, polidialogda muloqot qobiliyatlari va ko'nikmalarini, ijtimoiy sheriklik ko'nikmalarini, ijtimoiy faollikni rivojlantiradilar, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan faoliyatda amaliyotga yo'naltirilgan tajribaga ega bo'lalilar, o'zlarini rivojlantiradilar; ularning ijtimoiy vakolatlarini rivojlantirishga yordam beradigan muammolarni hal qilishning nostandart usullarini o'zlashtiradilar.

Izlanuvchan faoliyat xarakteri va ustivor metodlarga ko'ra tadqiqiy, ijodiy va informatsion loyihalarga bo'linadi.

"Tadqiqiy loyihalar – o'z xarakteriga ko'pa ilmiy tadqiqot mohiyatini eslatadi, uning mantig'iga bo'ysunadi va u o'z ichiga muammoning dolzarbligi va ishlab chiqilganlik darajasi, muammoning obyekt va predmeti, tadqiqot maqsadi, farazi, vazifalari, muammoni o'rganish metodologiyasi va metodikasi, axborot yig'ish va tahlil qilish, tajriba o'tkazish, amaliy tavsiyalar ishlab chiqish kabilarni qamrab oladi. Tadqiqiy loyihalar ko'pincha kurs va diplom loyihalarida, shuningdek, sotsiologiyada sotsiologik tadqiqotlarda ishlatiladi.

Ijodiy loyihalar – yangi, opiginal g'oyalarni, hamkorlikdagi faoliyat mahsullarini (ijodiy hisobot, ko'rgazma, videofilm, nashrlar-kitob, kompyuter dasturlari va hokazo) ijodiy shaklda ishlab chiqishga yo'naltirilgan bo'ladi. Ishni amalga oshirishda turli xil metodlardan foydalaniladi.

Informatsion loyihalar – jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosat, ijtimoiy-madaniy hamda ta'lim-tarbiya jarayoni yoki boshqa buyurtmachilar uchun zarur bo'lgan axborotlarni yig'ishga yo'naltirilgan bo'ladi. Loyihani ishlab chiqishda turli xil asoslardan: hujjatlar tahlili, kuzatish, sotsial eksperiment, elektron ma'lumotlar bazasi, ijtimoiy so'rovlar kabi manbalardan axbopot izlash va topish muhim sanaladi. Loyiha natijasi tanlab olingan, tahlil qilingan, umumlashtirilgan, tizimlashtirilgan va birorta buklet, kollaj, nashr, internetdagi sahifa va hokazo ko'rinishida bo'lgan axborot shaklida taqdimot qilinadi"[2; 110-111-b.]

Loyihaviy ta'lim doirasida bo'lajak sotsiologlarning ijtimoiy kompetentsiyasini rivojlantirish tizimli va samarali davom etishi uchun ushbu turdagi ta'limning psixologik-pedagogik konsepsiyasi ma'lum didaktik talablarga javob berishi kerak: rivojlanayotgan muhitning mavjudligi, jamoaviy va individual ish shakllarining almashinishi, individual tabaqalashtirilgan yondashuvni ta'minlash, ta'lim, ijtimoiy va kasbiy maqsadlarda kompleks loyiha vazifalaridan keng foydalanish. Bizning tadqiqotimizda bo'lajak sotsiologlarning ijtimoiy kompetentsiyasini rivojlantirishning pedagogik tizimini qurish ushbu talablarni hisobga olgan holda amalga oshirildi va o'nta o'zaro bog'liq va bir-birini belgilovchi tamoyillarga asoslandi, xususan: izchillik, yaxlitlik, tuzilish, gumanistik yo'nalish, demokratiya, individuallashtirish, ta'lim jarayoni, ijtimoiy qat'iylik, ijtimoiy muvofiqlik, raqobatbardoshlik, dialogizm (1-jadval).

Loyihaviy ta'lim asosida talabalarning ijtimoiy kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik tizimini qurishning asosiy tamoyillari va ularning xususiyatlari

Tamoyillar	Belgilar
1. Muvofiqlik-tizimlilik	obyekt - tizim sifatida: yaxlit integratsiyalashgan pedagogik jarayonda rivojlanish: o'zini o'zi anglash va o'zini namoyon qilish shartlarini modellashtirish;
2. Butunlik	Komponentlar to'plamining o'zaro bog'liqligi va o'zaro ta'siri: integrativ fazilatlarining mavjudligi: boshqa ijtimoiy va tabiiy tizimlarning ta'siri;
3. strukturaviy	pedagogik tizimning harakatchanligi va o'zgaruvchanligi; integratsion sifatning mavjudligi;
4. Gumanistik yo'nalish	insonparvarlik; vijdon erkinligi, diniy e'tiqod, dunyoqarash, jismoniy va ruhiy salomatlik haqida g'amxo'rlik qilish; har bir talabaning imkoniyatlariga ishonish;
6. Demokratiya	ta'lim tizimini demokratlashtirish; hamkorlik, o'qituvchilar va talabalarning birgalikdagi faolligi;
7. Ijtimoiy mustahkamlik	jamiyatning salbiy ta'sirini bartaraf etishga qaratilgan kuchli irodali harakatlar, ularni bartaraf etish yo'llarini ishlab chiqish; ijtimoiy immunitet, stressga chidamlilik, refleksiv pozitsiya;
8. Ijtimoiy muvofiqlik	ijtimoiy vaziyatning mazmuni, ta'lim va tarbiya vositalarining muvofiqligi; ijtimoiy va kasbiy vazifalarni amalga oshirish uchun prognostik tayyorgarlikni shakllantirish;
9. Raqobatbardoshlik	gorizontal va vertikal harakatchanlik; dinamizm
10. Dialogik	munosabatlarning subyekt-subyekt xususiyati; subyektlarning erkin dialogik o'zini o'zi anglashi;

Qat'iy aytganda, loyihaviy ta'lim bo'lajak sotsiologlarning nafaqat sotsiologik bilimlarini oshirish orqali ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantiradi balki, tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Sotsiologik tadqiqotni loyihalashda yettita vazifani hal qilish kerak bo'ladi: 1) o'zgaruvchilar lug'atini yaratish; 2) o'rganish birliklari va obyektini aniqlash; 3) xususiyat maydonini qurish; 4) farazlarni shakllantirish; 5) kontseptual ta'riflarni operativ ta'riflarga tarjima qilish; 6) namuna olish loyihasi ishlab chiqish; 7) jadval sxemalarini va ma'lumotlarni tahlil qilish dasturini yaratish kabilar.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Loyihaviy ta'lim asosida o'quv jarayonini tashkil etishda professor-o'qituvchi faollikda ish yurituvchi emas, balki keng qamrovli ijodkor pedagog rolini o'tashi talab etiladi. U talabalarni ruhlantirishi, ularni qiziqtirish orqali pirovard maqsadga erishishi talab etiladi va loyihani amalga oshiradigan vaqt tashkiliy masalalar, beriladigan topshiriq hamda savollar oldindan rejalashtirilishi kerak bo'ladi.

Tadqiqotimizda loyihaviy ta'limdan asosiy maqsad – bo'lajak sotsiologlar bilish faoliyati subyektiga aylanadi; xotiradan foydalanish bo'yicha emas, balki fikrlash mexanizmlarini shakllantirish bo'yicha rivojlantirish; ularning bilish faoliyati empirik va nazariy bilimlar birligida o'zlashtiriladi; o'quv jarayoni bilishning deduktiv usulining ustuvorligiga asoslanadi; o'quv jarayonining asosi o'quv loyihalarini amalga oshirish jarayonida talabalarning faol mustaqil, ijodiy, tadqiqot, kognitiv faoliyatini shakllantirish orqali ijtimoiy kompetensiyalari rivojlantiriladi.

Tadqiqotimizda bo'lajak sotsiologlar uchun o'qitiladigan fanlardan mustaqil ta'lim jarayonini tashkil qilish uchun o'quv loyiha dasturini ishlab chiqdik. (2-jadvalga qarang)

Bo'lajak sotsiologlarga o'qitiladigan fanlardan mustaqil ta'lim jarayonini tashkil etishga doir o'quv loyiha dasturi

No	Loyiha topshirig'i mazmuni	Kursi	Boshlanish vaqti	Tugatilish vaqti
Oila sotsiologiyasi				
1	Mustahkam oila	3	Oyning birinchi haftasi	Oyning oxirgi haftasi
2	Barkamol avlod jamiyat tayanchi	3	Oyning birinchi haftasi	Oyning oxirgi haftasi
3	Farovon oila jamiyat tayanchi	3	Oyning birinchi haftasi	Oyning oxirgi haftasi
Oila va gender sotsiologiyasi				
1	Birgalikda bir kuchmiz	1	Oyning birinchi haftasi	Oyning oxirgi haftasi
2	Farovon oila jamiyat tayanchi	1	Oyning birinchi haftasi	Oyning oxirgi haftasi
3	Biz zo'rvonlikka qarshimiz	1	Oyning birinchi haftasi	Oyning oxirgi haftasi
Nogironlik sotsiologiyasi				
1	Bir osmon ostida	I- bosqich magistr	Oyning birinchi haftasi	Oyning oxirgi haftasi
2	Dunyoni mehr ustiga quraylik	I- bosqich magistr	Oyning birinchi haftasi	Oyning oxirgi haftasi

Mazkur dastur asosida tizimli ravishda o'quv loyihalarini amalga oshirib bordik. Quyida mazkur o'quv loyiha natijalariga to'xtalib o'tamiz.

Seminar mashg'uloti topshiriqlari mazmuni: Kichik guruhlarda ishlash. Talabalar 1, 2, 3 deb sanab 3 ta guruhga bo'linadi. Har bir guruh vatman varag'ida Oilaning simvolik timsolini aks ettirgan holda, "Farovon oila jamiyat tayanchi" mavzusida loyihasini ishlab chiqadi.

Davomiyligi: 15 daqiqa.

Kichik guruhlarda ishlash uchun topshiriq yo'riqnomasi slaydda yozma tarzda yoritilgani ma'qul ("Oilani sotsial institut sifatida vazifalari" slaydiga e'tibor bering).

Yo'riqnoma:

Guruhlarga topshiriq:

- Vatman varag'ida Oila-nikoh, qarindosh-urug' tipologiyasini chizib aks ettiring;
- Oilaviy guruh merosiylik va hokimiyatga ko'ra oilaning turlari savoliga javob bering);
- Oilaning tuzilganligidan to buzilganligigacha sodir bo'lgan xodisalarning klassifikatsiyasini tahlil qiling.

- Topshiriqni bajarish uchun vaqt: 15 daqiqa.

Har bir guruh o'z loyihasini boshlaganda professor-o'qituvchi ularning ishini kuzatib borishi va ishga ijodiy yondashishlari lozimligini eslatib o'tishi kerak. Agar guruh vazifani noto'g'ri tushungan bo'lsa tegishli yo'nalish berish maqsadga muvofiqdir.

Guruh loyiha ishi taqdimoti: 15 daqiqa (har bir jamoa uchun 5 daqiqadan)

Har bir guruhdan vakil belgilanib, u boshqa ishtirokchilarning umumiy muhokamasi uchun o'z guruhi loyiha ishi natijasini taqdim etadi.

Materialni namoyish etayotgan ishtirokchi vatman qog'ozida aks ettirilgan simvolik timsolni sotsiologik nuqtai nazaridan tavsiflab berishi lozim.

Professor-o'qituvchi vakilning taqdimotidan so'ng guruhning boshqa ishtirokchilari qo'shimcha va takliflar kiritish lozim bo'lsa o'z fikrlarini berishlari mumkinligini aytadi.

Har bir guruhning loyiha taqdimotidan so'ng ishtirokchilarni ruhan qo'llab-quvvatlash maqsadida qarsak bilan taqdirlash maqsadga muvofiqdir.

Loyiha taqdimotidan professor-o'qituvchi guruh ishini muhokama qilishidan oldin ish samaradorligini baholashga qaratilgan mezonlarni ishlab chiqilganligini aytadi va har bir mezon bilan ishtirokchilarni tanishtiradi.

Bu mezonlar quyidagicha bo'lishi mumkin:

- Mazmuni qisqa va aniq bo'lishi lozim;
- Simvolik obraz o'zida oila farovonligi uchun ta'sir ko'rsatuvchi omillarni qamrab olgan bo'lishi lozim;
- Muammolarning hal etilishi aks etgan bo'lsin;
- Kreativlik, noan'anaviy yondashuv;
- Nomlanishi;
- Emotsional ta'sirchanligi;
- Taqdimot kabilar.

O'quv jarayonini loyihalash yordamidagi tahlillar pedagogik OTM talabalariga nisbatan ijtimoiy kompetentlik tushunchasining mohiyatini aniqlashga yordam berdi. Bunda bo'lajak sotsiologlarning ijtimoiy munosabatlarga tayyorlik darajasi tushuniladi. Ushbu talab ularda pedagogik vazifalarni samarali bajarilishini ta'minlovchi ijtimoiy kompetentsiyalar hamda kirishimlilik, refleksiya va empatiya kabi shaxs sifatleri shakllangan bo'lishini nazarda tutadi. Shuningdek, ijtimoiy kompetentlik o'zida kognitiv, emotsional va xulq-atvorga oid komponentlarni aks ettiruvchi strukturasi ham aniqlandi.

XULOSA

Loyihalashning turli metodlari yordamidagi tahlillar bo'lajak sotsiologlarning nisbatan ijtimoiy kompetentlik tushunchasining mohiyatini aniqlashga yordam berdi. Bu esa sotsiologiya fanlarini o'qitishda loyihaviy ta'limdan foydalanish asosida quyidagi maqsadlarga erishishga qaratilgan xulosalarni chiqarishga imkon beradi:

- o'rganilgan sotsiologiya va ijtimoiy-gumanitar bilimlar sohasidagi *bilimlarni tizimlashtirish*;
- sotsiologiyaga oid ma'lumot bilan ishlashda ko'nikmalarni rivojlantirish, ushbu ko'nikmalarni mustaqil ravishda qo'llash qobiliyatini *rivojlantirish*;
- sotsiologik tadqiqot muammolarini va tadqiqot natijalari bilan ishlash uchun minimal kompyuter vositalari va dasturiy modellar to'plamidan *foydalana olishi*;
- jamoaviy loyihalarni amalga oshirishda sotsiologik bilimlardan foydalanish *tajribalariga ega bo'lish*;
- tabiatni va jamiyatni tushunishda birlamchi ma'lumotlar to'plash usullari bilan tanishish: hodisalarni kuzatish, ro'yxatdan o'tkazish, modellashtirish va tahlil qilishda AKTdan foydalanish, natijalarni sotsiologik tahlil shaklida *taqdim etish*;
- sotsiologiya fanining umumiy tushunchalari haqida tizimli bilim va ma'lumot olishni *o'zlashtirish*: sotsiologik tadqiqot ob'yekti, tadqiqot jarayoni, tadqiqot tizimi, menejment, metodlari, ijtimoiy hodisa va jarayonlarning sotsiologik modellari to'g'risida;
- ixtisoslashgan sohalarda ijtimoiy sohada aholi bilan ishlashda intellektual va ijodiy qobiliyatlarni shakllantirish orqali ijtimoiy kompetensiyalarini *rivojlantirish*;
- globallashtirish jarayonida axborot jamiyatining talablariga muvofiq xulq-atvor va faoliyatning zaruriy normalarini o'rgatish, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy o'ziga xos muammolari, ijobiy va salbiy jihatlari bilan *tanishish va h.k.*

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mahmudov M.H., Дидактический проектировании - гарантия эффективности в современном образовании//Образование и инновационные исследования №1, 2020// с.15
2. Tolipov O', Ucmombekova M. Pedagogik texnologiyaning tadbqiqiy asoslari. –T.: Fan, 2006. – 264 b.
3. Yusupova M., Shorahmetov Sh.,//Loyiha texnologiyasining ta'lim jarayonida qo'llanilishining ijobiy tomonlari// Academic Research in educational sciences// volume 2 | issue 3 | 2021